

PELYACH ISTVÁN

(Magyar) kultuszok és mítoszok

Történelemszemléletünk egyik sajátos vonása, hogy nemzeti múltunk értékelésénél kitartóan ragaszkodunk megcsontosodott mítoszokhoz, kultuszokhoz és legendákhoz. Meghatározott korszakok – olykor egy egész évszázad – történetét összekapcsoljuk egy-egy történelmi személyiség politikai pályaképevel, kiemeljük őt kortársai s a kor viszonyai közül, hősi pózba merevítjük, s szinte bálványként tiszteljük. (Előszeretettel neveztük, s nevezzük még ma is történelmi példaképeknek őket.) Különösen igaz ez nemzeti történelmünk sorsfordító időszakaira, forradalmainkra és szabadságküzdelmekre. S mivel ezen próbálkozásaink többnyire kudarccal végződtek, a bukás okainak keresésekor gyakran nem a kedvezőtlen nemzetközi vagy hazai viszonyokban találtunk „magyarázatot”, hanem ámulást, ámulókat szimatoltunk mindenhol, mert fájdalmas volt beismerni azt, hogy egy független, önálló Magyarország nem illett bele a XVII-XVIII-XIX. század dinasztikus Európájának politikai rendszerébe, s ezért lehettek bármilyen igazak és jogosak is nemzeti törekvéseink, kism nemzetként mindig szövetségesek nélkül maradtunk, csak saját erőnkre támaszkodhattunk.

Közel másfél száz éven keresztül ezt a „sémát” alkalmaztuk az 1848/49-es forradalom és szabadságharc értékelésekor, elemzésekor is. A reformkor és a szabadságharc kétségkívül egyik leghatásosabb szónokát és legnagyobb politikusát – Kossuth Lajost – kiemeltük kortársai, politikustársai közül, a sikereket összekapcsoltuk az ő nevével és tevékenységével, s háttérbe szorítottunk olyan történelmi nagyságokat is, mint Batthyány Lajos gróf, az ország első felelős miniszterelnöke, Szemere Bertalan, Teleki László vagy éppen Deák Ferenc. A szabadságharc leverését, s ezzel együtt az elkerülhetetlen világosi fegyverletételt pedig a XIX. század legnagyobb magyar katonai diadalait kivívó hadvezérének – Görgei Artúrnak – a számlájára írtuk, s emelt fővel nem arra hivatkoztunk, hogy vezetésével Európa egyik legerősebb hadseregével – az osztrák hadsereggel – szemben sikeresen védtük meg az 1848 áprilisában szentesített törvényeinket – sőt túl is léptünk azokon –, és csak egy másik nagyhatalom beavatkozása kényszerített bennünket fegyverletételre, hanem ámulót kreáltunk belőle, ezzel „magyarázva” a szabadságharc leverésének fájdalmas tényét.

1849 után – túlértékelve Kossuth emigrációs politikájának sikereit is – így alakult ki Magyarországon szinte párhuzamosan a Kossuth-kultusz, és Görgei ámuló mítosza. A kultusz kialakulása érzelmileg még érthető is, hisz Kossuthban a magyar nemzet „apját” tisztelte és becsülte. A Kossuth-szakáll, Kossuth-nóta, Kossuth-címer, Kossuth-kalap, Kossuth-bankó (s a sor tetszőlegesen tovább bővíthető) szókapcsolatok híven tanúsítják, hogy a magyarság Kossuth Lajoshoz elszakíthatatlan szálakkal kapcsolódott – s kapcsolódik mind a mai napig –, s hogy benne a függetlenség, a nemzeti önrendelkezés, a társadalmi igazságosság zálogát látták. A magyar szabadságharc ügye és Kossuth személye azonban Európa szemében is elválaszthatatlan volt egymástól 1848/49-ben éppúgy, mint az emigráció évtizedeiben. A kultusz kialakulását a szabadságharc leverése után – kevés kivételtől eltekintve – az emigráció politikusai is táplálták.

„Mi akartuk mindnyájan, hogy mindennek – oly dicső múltnak, mely nemzetünké, s mindazon reményeknek, melyeket nemzetünknek jövőjéhez köt az európai szabadelvű

párt – képviselője ő legyen. Mert hatalmasnak óhajtottuk hangját, midőn a világ népeihez beszélend. Akadályoztuk tetteinek taglalatát mindenütt, hol csak lehetett – akadályoztuk minden oly cikknek közrebocsátását, mi dicsőségének bármi részben is árthatott volna, s midőn valakit nevezni kellett a világ előtt, mindig csak őt neveztek. Most nem kellene neki feledni, hogy a dicsőség, mellyel fölruháztuk, nem az ő birtoka, hanem az egész nemzeté, hanem mindnyájunké. S az – miként használja azt föl, nemcsak egyedül az ő gondja, hanem mindnyájunké.” – írta a politikai intrikákkal nem vádolható Teleki László 1851. november 14-én Klapka György volt honvéd tábornoknak.

Kevesen vállalkoztak – vállalkozhattak – csak arra, hogy a közvélemény előtt is hangot adjanak a volt kormányzóelnökkel szembeni fenntartásaiknak, hogy nyíltan bírálják azt a politikát – vagy annak egyes részelemeit –, amelyet Kossuth 1848/49-ben és az emigrációban folytatott. Aki mégis erre az útra lépett, az menthetetlenül elszigetelődött. Jó példa erre Szemere Bertalan, aki 1852-ben német nyelven megjelentetett politikai jellemrajzaiban kíméletlen bírálatban részesítette, és igaztalan, hamis vádakkal terhelte meg Kossuthot. (Kétségtelen, Szemere tollát sokkal inkább a rivális politikussal történő leszámolás elkeseredett hangja, mintsem a politikai igazságkeresés igénye vezette a munka megírásakor. Múltértékelése legalább annyira hamis, mint Kossuthé. „Görgei elárulta a hazát, Kossuth elvesztette szökése, alattomos szökése által.” – írta Naplójába.) A könyv megjelenése után Szemere magára maradt, kiszorult az emigráció politikai vérkeringéséből – írásának magyar nyelvű kiadására pedig 1990-ig kellett várni.

Kossuth nimbusza – kultusza – tovább erősödött az 1867-es kiegyezés megkötése után, amikor is azon kevesek közé tartozott, akik nem tértek haza az emigrációból, mintegy önkéntes száműzetést vállaltak, ezzel is tiltakozván a megkötött kompromisszum ellen, s a nemzet élő lelkiismereteként figyelmeztettek, utaltak vissza 1848-49-re, az alkotmányos, független Magyarország megteremtésének igényére. Kossuth 1894-ben bekövetkezett halála, magyarországi temetése, a milleniumi ünnepségsorozat, a századforduló nemzeti romanticizmusba hajló történelemszemlélete tovább erősítették, új elemekkel színezték a kultuszt. A nagy halott kezdte elveszíteni emberi arcát, egy tökéletes, emberi gyarlóságoktól és politikai tévedésektől mentes szobor lépett a helyébe. Ezt a Kossuth-képet vette át s merevítette ércnél maradandóbbá 1948 után a személyi kultusz rendszere, amely történelmi előképét találta meg a nagy forradalmárban. A Kossuth-kultuszt és 1848/49-et azonban nemcsak előképének tekintette, hanem gátlástalanul fel is használta saját aktuálpolitikai céljainak megvalósításához. Szerintük ugyanis a forradalom és szabadságharc legnagyobb tanulsága az volt, hogy idejekorán le kell számolni a belső árulókkal és megalkuvókkal. Így vált Kossuth és 1848/49 a koncepciók perék igazolásának eszközévé is.

„De ha voltak is gyengeségek és következetlenségek Kossuthnak a belső reakció, nevezetesen annak békepárti szárnya ellen folytatott harcában, mindez nem változtat azon a kétségbevonhatatlan és nagy fontosságú tényen, hogy a magyar 1848/49-es forradalom és szabadságharc minden komoly intézkedése a hazaárulókkal szemben, minden erélyes lépése a belső reakció ellen Kossuth nevéhez fűződik mindenekelőtt. Ő sütötte rá 1848/49-ben a fény- és gazdagságövezte konzervatív nagybirtokos arisztokrácia homlokára a hazaárulás bélyegét. Ezt a bélyeget homlokukról lemoshatni nem fogja soha senki... Ezért áldozunk száz esztendő múltán is tisztelettel és hálával Kossuth erőfeszítéseinek, melyeket a reakció, a bitang belső ellenség ellen kifejtett. Ezeket az erőfeszíté-

seket megszívlelni, tanulságaikból okulni, a mi nemzedékünk különös szent kötelessége.” – írta Andics Erzsébet 1952-ben.

A történelem örök, megválaszolhatatlan kérdése marad, hogy Kossuth kultuszával párhuzamosan kialakult volna-e a Görgei árulásáról szóló mítosz, ha a mítoszteremtésben nem maga Kossuth jár az élen, ha a szabadságharc leverése után alig egy hónappal nem fogalmazza meg, s nem kezeli megdönthetetlen tényként a fővezér árulását. „A szerencsétlen harcok után, amelyekkel Isten a legközelebbi napokban meglátogatta e nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák és orosz nagyhatalmasságok ellen az önvédelem harcát siker reményével folytathassuk.” – írta utolsó aradi napján, augusztus 11-én a nemzethez intézett kiáltványában. A beismerés fájdalmas lehetett, de méltó egy Kossuth formátumú politikushoz. Egy hónappal és egy nappal később, már török földön, emigránsként másként értékeli a múltat. „Szegény szerencsétlen hazánk elesett. Elesett nem ellenségeink ereje, hanem árulás és alávalóság által... Ó, hogy ezt megértem, s mégsem szabad meghalnom. Görgeit felemeltem a porból, hogy magának örök dicsőséget, hazájának szabadságot szerezzen. És ő a hazának gyáván hóhérvá válik.” – kezdte híres-hírhedt vidini levelét. „Készségesebben érzem a nemzetet a kombinált osztrák-orosz erő ellen, mint Ausztria ellenében tavaly, és porrá zúztuk a kevély, hitszegő Ausztriát, hogy kegyelmet volna kénytelen koldulni természetellenes ellenénél, az oroszoknál, mert igazságos lenni még bukásában lenni sem akart szegény, üldözött hazánk iránt.” – folytatta pár gondolattal később. Kossuth ítélete megfellebbezhetetlen. Az emigráció, csakúgy, mint a hazai közvélemény, azonosult vele.

Joggal vetődik fel a kérdés, miért volt szüksége a volt kormányzóelnöknek bűnbakra, árulóra? De hiszen 1848/49 nem volt kudarc a nemzet életében. A forradalom és szabadságharc megmutatta a nemzet erejét és elszántságát, s csak egy idegen nagyhatalom fegyveres beavatkozása előtt volt kénytelen kapitulálni. Kossuth ekkor – szinte emigránssá válásának első percétől – már újabb küzdelmekre készül. Ennek azonban csak akkor van reális perspektívája, ha a nemzetnek – s Európának is – bebizonyítja, hogy nem az erőnk volt kevés a vívmányok megtartására, hanem egy előre ki nem számítható „elem”, egy áruló döntötte romba azokat. Görgei tehát áldozat. Áldozat a nemzet oltárán, hogy az bízhasson saját erejében és felkészültségében.

A mítosz Görgei árulásáról mélyen belevésődött tudatunkba, történetírásunk pedig tisztességes és korrekt forrásfeltárás hiányában a Kossuth által képviselt „múltértékelést” igyekezett megdönthetetlennek hitt „bizonyítékokkal” alátámasztani. Azokat a kísérleteket pedig, amelyek a volt fővezér tevékenységét a korabeli dokumentumok felhasználásával előítéletek nélkül akarták bemutatni – rávilágítva a Görgei-kép tarthatatlanságára –, megbélyegezték, és kisöpörték a tudomány tárházából. Az elmúlt 140 évben generációk nőttek fel a Görgei-mítoszon és Kossuth-kultuszon.

A mítoszokat, kultuszokat és hamis legendákat ideje felszámolnunk. A történetírásnak nem lehet ugyan feladata az ítélezés, de a tényeket regisztrálva s feltárva szembe lehet szállnunk minden előítéllettel, legyen az akár pozitív, akár negatív. Egy nemzet akkor válhat nagykorúvá, ha múltjában nem délibábokat kerget, hanem szembenéz azzal még akkor is, ha ez olykor-olykor fájdalmas. És leszámol azzal a „haladó hagyománnyal”, hogy egy történelmi személyiség attól válik naggyá és dicsővé, ha kortársait jó mélyen a sárba taposjuk. 1848/49 értékelésekor Kossuthot és Görgeit nem kell egymás alá vagy fölé rendelnünk. Erényeikkel, hibáikkal, korszakformáló tetteikkel megférnek ők egymás mellett is nemzeti panteonunkban.